

CINE AU FOST ROMÂNII COLIBAȘI? MĂRTURII DIN SECOLELE XVIII-XIX*

ELA COSMA
ela_cosma@yahoo.com
Institutul de Istorie „George Barițiu” – Cluj-Napoca

WER WAREN DIE KALIBASCHEN RUMÄNEN? ZEUGNISSE AUS DEM 18.-19. JH.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Aufsatz bringt in den Vordergrund eine Reihe von geschichtlichen Zeugnissen und Darlegungen, welche die Anwesenheit der Kalibaschen, einer Sondergruppe der Rumänen, im 18.-19. Jh. bekräftigen. Die sogenannten Kalibaschen (colibași) waren Gebirgsbewohner, die traditionellerweise auf den hohen Bergweiden der Südkarpaten, an der Grenze Siebenbürgens mit der Walachei, jenseits der Törzburger Kontumaz lebten, Schafhirten und Viehzüchter waren, jedoch ein bescheidenes Dasein führten und in ärmlichen Hütten (colibe) wohnten, wovon auch ihr Name abgeleitet wurde.

Unter den hier angeführten Quellen, welche die Kalibaschen erwähnen, sind die deutschen Zeugnisse die häufigsten; darunter zählen sich der Militärbericht des kommandierenden Generals der österreichischen Armee in Siebenbürgen, O'Donnell (1771), das Tagebuch des sächsischen Mediascher Notärs Michael Conrad von Heydendorff der Ältere (2. Juni 1773), das Reisejournal des Kaisers Joseph II. (6. Juni 1773), eine im Hamburger „Politischen Journal“ erschienene Nachricht (1787) und eine Kronstädter Korrespondenz aus der „Hanauer Neuen Europäischen Zeitung“ (1802), die wissenschaftlichen Werke des Lucas Joseph Marienburg (1813), Joseph Heinrich Benigni von Mildeberg (1837) und Rudolf Bergner (1884). Die Erwähnungen der Kalibaschen in den von fremden Autoren verfaßten Reisebeschreibungen, wie jene des Engländers John Paget (1839) und des Franzosen Auguste de Gérando (1845), sowie in den Memoiren des Rumänen Sextil Pușcariu, wurden hinzugefügt.

Stichworte: Colibași (Kalibaschen), Bran (Törzburger) Kontumaz, Quellen aus dem 18.-19. Jh.

* Această lucrare este realizată cu sprijinul Autorității Naționale de Cercetare Științifică, CNCS-UEFISCDI, prin proiectul PN-II-ID-PCE-2011-3-0064, titlul proiectului „Armatele imperiale și români. Mărturii militare secrete din arhivele rusești și austriece (1848-1849)”, director de proiect: Ela Cosma.

Cine au fost românii colibași? Răspunsul cel mai succint și, în același timp, cel mai recent, ne este oferit de un ghid turistic german (2011, 2015) dedicat Transilvaniei, în care colibașii figurează sub denumirea de *Kalibaschen*¹:

“Noțiunea este acordată frecvent valahilor care în Evul mediu fugeau în fața turcilor în satele retrase ale munților și care, prin izolarea lor și viața dusă pe pășunile alpine, și-au putut păstra până astăzi străvechile lor tradiții. Ca sate ale colibașilor se consemnează Măgura, Peștera în zona Pietrei Craiului, dar și Râu Sadului de lângă Sibiu. O parte însă din așa-numiții colibași au fost luați și din munți, și au fost colonizați la câmpie, cum ar fi la Ațel”².

*

Cazul colibașilor din Ațel ne este prezentat *in extenso* în relatarea notarului sas Michael von Heydendorff cel Bătrân. Cu prilejul primei călătorii imperiale în Ardeal a lui Iosif al II-lea, la 2 iunie 1773, tânărul coregent însoțit de Heydendorff a vizitat Ațelul, localitate aparținând de scaunul săsească al Mediașului. Sătenii sași i-au solicitat împăratului expulzarea din localitate a românilor, acuzați de incendierea unor gospodării săsești. Acești români, nimeni alții decât colibașii, au fost piatra de poticnire a sașilor. Tocmai datorită modului în care s-au comportat față de românii colibași, sașii au pierdut simpatia împăratului, căci „*experiențele călătoriei din 1773, cum ar fi de pildă scena din Ațel, au lăsat urme adânci*” (Mathias Bernath)³.

Scena respectivă, care i-a avut ca protagoniști pe românii colibași, este descrisă cu lux de amănunte de notarul Heydendorff⁴. Istoria lor era însă destul de complicată.

Cu aproximativ un secol în urmă, populația săsească a satului Ațel descrescuse și, având mari datorii, arendase o parte a hotarului unui creditor maghiar. Acesta a așezat acolo câteva familii de români colibași, ce locuiau în condiții sărăcicioase în colibe. Cu timpul, sașii și-au revenit din punct de vedere demografic, vrând să-și recupereze pământul înstrăinat. Astfel încât, au hotărât mutarea colibașilor, dar aceștia nu au acceptat de bunăvoie⁵. Sașii au încercat, atunci, translocarea lor cu forța. Le-au incendiat colibe. Dar, în loc să se lase

¹ Birgitta Gabriela Hannover Moser, *Siebenbürgen: Rund um Kronstadt, Schäßburg und Hermannstadt*, Trescher Verlag, Berlin, (ed. I 2011), (ed. III actualizată) 2015, p. 373.

² Satul Ațel, din județul Sibiu, situat la 16 km sud-est de Mediaș și la 15 km sud-vest de Dumbrăveni, nu se află tocmai la câmpie, ci în zona colinară delimitată la nord de valea Târnavei Mari, la o altitudine de 345 m, în inima Podișului Târnavelor.

³ Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, prefață de Pompiliu Teodor, traducere de Marionela Wolf, Cluj, Editura Dacia, 1994, p. 240.

⁴ *Michael Conrad von Heidendorf. Eine Selbstbiographie*, editor Rudolf Theil, în „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde“, vol. 16, caiet II, Sibiu, 1881, p. 463.

⁵ Gudrun-Liane Ittu, *Întâlnirile lui Michael von Heydendorff senior (1730-1821) cu suveranii habsburgi 1773, 1783, 1786 și 1817*, în „Brukenthal. Acta Musei”, nr. V/1, Sibiu, 2010, p. 194.

mutați, colibașii au jurat să se răzbune pe sași. După acel moment, au izbucnit mai multe incendii în Ațel. Sașii îi bănuiau pe colibași, dar nu găsiseră dovezi incriminatorii mai bune decât resturile unei cămași țărănești românești, lângă locul unuia din incendii.

În opinia monarhului, însă, colibașii nu puteau fi acuzați pe nedrept, în lipsa unor dovezi clare ale vinovăției lor. Împăratul i-a sfătuit pe sași să-și păzească mai bine averile și să îi prindă pe făptași. În plus, translocarea forțată a colibașilor de către sași era o încălcare flagrantă a legilor, care nu putea fi pusă în aplicare.

Despre familiile valahe din Ațel, Heydendorff știa doar că „*Pe aici astfel de oameni se numesc colibași*” („Hier heißt man solche Leute *Kalibaschen*”), amintind faptul că locuiau în „*amărătele construcții de colibe*” („elende *Kaliben Gebäuden*”) și că veniseră cu mai bine de o jumătate de secol în urmă, aduși de un creditor ungur.

*

Așadar, pe la 1700 acești români colibași sosiseră pe valea Târnavei Mari, în scaunul săsesc al Mediașului. Dar de unde veneau ei?

Căutând urmele colibașilor, am găsit informațiile cele mai pertinente într-un raport militar, redactat de O'Donnel, generalul comandant al Ardealului⁶, cu câțiva ani înainte de relatarea lui Michael von Heydendorff cel Bătrân. În raportul său către Consiliul aulic de război de la Viena, din 11 octombrie 1771, O'Donnel avea în vedere organizarea militară a comunelor de la hotarul meridional al Transilvaniei, o inițiativă începută, dar neterminată de generalul Buccow⁷, atunci când scria că „*în vârful munților a aflat o mulțime de colibioare ocupate de oameni care trăiau în mare mizerie, dar și în perfectă mulțumire. Cercând informații asupra acestor oameni care duceau o viață nomadă, a aflat că sunt români, că trăiesc din creșterea vitelor, cu care fac negoț în Țara Românească, de unde își aduc și alimentele, și care ca cetățeni [supuși] aparțin și ei Țării Ardealului*”⁸.

În fapt, zona de locuire a colibașilor se plasa în împrejurimile Brașovului și ale Branului, spre Piatra Craiului, la vechile trecători montane ce despărteau Transilvania de Muntenia. Chiar împăratul Iosif al II-lea, un observator fin și interesat al realităților etnice din Ardeal, avea să îi cunoască îndeaproape pe colibași, acasă la ei. Locuind la Bran, în exteriorul contumănei care constituia, în

⁶ Generalul Carl Claudius O'Donnel a fost comandant militar suprem al armatei c.c. din Transilvania în anii 1767-1770, decedat în anul 1771 și urmat în funcție de generalul Johann Franz Preiss (1771-1784). Vasile Tutula, *Organizarea militară a Principatului Transilvaniei în perioada 1691-1774*, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2003, p. 390.

⁷ Printre românii ortodocși din Țara Făgărașului, demersurile generalului Buccow au întâmpinat o rezistență strașnică și nu au putut fi lesne duse la îndeplinire, întrucât organizarea graniței militare austriece se făcea la pachet cu convertirea la greco-catolicism.

⁸ Citat de Cosmin Manolache, *Un vechi european*, în „Cultura”, Fundația Culturală Română, nr. 175 / 29 mai 2008, online: <http://revistacultura.ro/cultura.php?articol=2680>.

același timp, granița cu Țara Românească, colibașii reprezentau un punct de atracție pe plan demografic, economic și militar, așa cum avea să constate împăratul.

Problema includerii lor în rândul supușilor Marelui Principat a constituit subiectul conversației maiestății sale cu primarul Brașovului, von Schobel (5 iunie 1773), dar și scopul vizitei împărătești de la Tohan la Bran (6 iunie 1773).

Iată ce consemna jurnalul de drum al lui Iosif al II-lea:

„Schobel, primarul din Brașov. Este de părere că a-i include pe colibași [înseamnă că] *cei răi vor fugi, cei buni vor rămâne; ei pot substitui comunicarea cu Muntenia. Creșterea vitelor este hrana lor; ca excluși ei trebuie să vămuiască tot ce cumpără aici [în Transilvania], la fel [trebuie să vămuiască] tot ce aduc încoace; districtul Brașov trebuie să îi ajute; ar trebui să fie comasați în trei sate; ei sunt schismatici [ortodocși]. Plaiurile sunt prost întocmite, grănicerii se lasă mituiți cum vor ei; hoțiile sunt nemaipomenite de la Tohan la Dumbrăvița/Făgăraș (Szunioszeg).*”⁹

În 6 iunie 1773, după vizitarea Tohanului și a contumănței de la Bran, împăratul descria cele constatate cu ochii săi, precum și considerațiile stărnite de cele văzute și aflate:

“*Contumața simplă de aici are un vad comercial considerabil, mai ales de victualii [provizii alimentare] și lână de oaie. Prin această contumață, așa-numiților colibași de sus (care în număr de circa 720 de familii locuiesc în colibe izolate pe o distanță de o oră și jumătate) li se interzice intrarea liberă în Transilvania. Fiindcă în vremuri pașnice ei își aduc victualiile în cea mai mare parte din Muntenia, aflându-se și altminteri cu locuitorii de dincolo [de munți] în strânse legături, așa încât sunt mereu suspectați din punct de vedere al stării lor de sănătate, deoarece aproape tot timpul tocmai ei au fost primii care au adus ciurma în țară, și din cauza locuințelor lor risipite nu se poate asigura paza corespunzătoare, [din aceste motive] la finele anului 1771 s-a propus ca aceștia să fie împărțiți în 4 sate obișnuite și să se extindă cordonul militar în exteriorul graniței spre Muntenia. De aici a decurs faptul că, în acest fel, colibașii de sus au dobândit liber acces în districtul Brașovului și în părțile dinlăuntru ale țării. Prin urmare, s-a poruncit să se ancheteze cum pot fi prevenite consecințele îngrijorătoare pentru starea de sănătate [ce decurg din mobilitatea colibașilor în interiorul Transilvaniei]*”¹⁰.

*

Un jurnal hamburghez din 1787 amintea, în contextul epidemiei de ciumă izbucnite în Transilvania, momentul pătrunderii molimei:

⁹ Ileana Bozac, Teodor Pavel, *Călătoria împăratului Iosif al II-lea în Transilvania la 1773. Die Reise des Kaiser Josephs II. durch Siebenbürgen im Jahre 1773*, Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, 2006, p. 622.

¹⁰ *Ibidem*, p. 623.

„Nu este lipsită de adevăr știrea că în Transilvania a izbucnit ciuma. Un negustor străin venise din teritoriul otoman, peste munți, la un colibaș transilvan (locuitor de la munte), și având ciumă a murit în câteva zile. În curând, i-au împărtășit soarta și colibașul care-l găzduise, împreună cu nevasta și copiii lui. Nu peste mult timp molima s-a manifestat în trei locuri deodată. La Râșnov a fost decoperită în 12, la Codlea în 26 octombrie, iar la Holbav în 3 noiembrie [1787]”¹¹.

În 1802, altă gazetă germană, *Hanauer Neue Europäische Zeitung*, reda o corespondență primită din Brașov, în legătură cu epidemia cumplită de variolă izbucnită în munții de dincolo de pasul Bran și de hotarul Transilvaniei, în Muntenia, în mijlocul numeroșilor colibași. Articolul amintește condițiile precare de trai și lipsa de educație a colibașilor, ceea ce a condus la efecte fatale, odată ce îngrozitoarea epidemie a răbufnit aici. Se arată însă și racordarea Transilvaniei la ultimele cuceriri ale medicinei, căci vaccinul antivariolic fusese descoperit la Jenna abia la finele secolului al XVIII-lea, iar la 1802 el a fost aplicat cu succes în cazul colibașilor, prin vaccinările efectuate de medicul orășenesc din orașul de la poalele Tâmppei:

„Brașov, 1 martie [1802].

Adânc în munte, dincolo de cordonul vamei din pasul Bran, se află un număr considerabil de familii valahe. Din pricina colibelor amărâte, în care își fac veacul, se numesc colibași, din ungurește **Kaliba=colibă**¹². Izolarea aproape completă de întreaga lume civilizată face ca acești oameni să se afle, în ce privește cultura, cu mult mai jos decât toți ceilalți locuitori valahi ai țării. Nu se poate imagina jalea de aici, când, cu câțva timp în urmă, a izbucnit o epidemie de variolă, care în puține zile a fost pustiitoare”¹³.

*

Lucas Joseph Marienburg, membru al capitlului Țării Bârsei și preot la Ghimbav, lângă Brașov, este autorul *Geografiei Marelui Principat Transilvania*, care a văzut lumina tiparului în două volume, la Sibiu, în 1813. În această temeinică lucrare, autorul oferă, într-adevăr, câteva amănunte deosebite referitoare la colibași. Deduce corect numele colibașilor, de la colibele în care, spune el, aceștia locuiau inițial. El consideră că acești români au venit din Muntenia, trecând munții spre Transilvania; de aceea majoritatea colibașilor trăiesc dincolo de bariera vămii,

¹¹ „*Politisches Journal nebst Anzeige von gelehrten und andern Sachen*”, Jahrgang 1787, erster Band, erstes Stück, Hamburg, Januar 1787, p. 56.

¹² Explicația etimologică este greșită. Originea cuvântului este necunoscută sau, mai precis, cuvântul *colibă* se regăsește pretutindeni în Balcani, încât nu se poate stabili definitiv proveniența sa. Vezi: *Dicționar Enciclopedic Român*, 1958-1966, preluat de *DEX (Dicționar Explicativ Român)*, online <https://translate.google.ro/translate?hl=en&sl=ro&u=http://dexonline.ro/&prev=search>, „coliba”.

¹³ *Hanauer Neue Europäische Zeitung*, Hanau, nr. 52, joi, 1 aprilie 1802.

adânc în munți. Inedit este detaliul celor 7 biserici pe care le aveau colibașii la 1813, fără a enumera locurile unde acestea se aflau. Îi atrag interesul două peșteri: una conținând stalactite, alta fiind situată la mare înălțime față de drum, probabil în stâncă, accesul făcându-se cu o scară. Datele sale demografice, deși fără indicarea sursei, sunt cele mai prețioase, Marienburg amintind aproape 4.500 de colibași, locuind în o mie de case, sub autoritatea directă a unui arendaș¹⁴.

*

Unul dintre primii statisticieni sași, Joseph Heinrich Benigni von Mildenberg, publica în volumul III al antologiei sale de statistică și geografie a Marelui Principat al Transilvaniei, la 1837, alte date extrem de relevante referitoare la colibașii brăneni.

Aflăm că 6.688 de colibași locuiau în împrejurimile castelului Bran și mai sus în munte, fiind împărțiți în colibașii de jos și colibașii de sus. Cei din urmă, constituind majoritatea, nu erau considerați ca locuitori ai Transilvaniei, statutul lor fiind acela de străini, neobligați a plăti darea tricesimei către statul austriac, dar fiind supuși rigorilor carantinei de la contumantă.

În fapt, din textul lui Benigni reiese destul de limpede că, în pofida eforturilor depuse începând de la împăratul Iosif al II-lea vreme de 65 de ani, austriecii nu au reușit a-i îmblânzi și atrage pe majoritatea colibașilor în interiorul granițelor c.c., eventual chiar prin includerea teritoriului locuit de ei în cadrul Marelui Principat autonom sub suzeranitate habsburgică.

„Între localitățile nelibere [supuse, domeniile din districtul Brașovului se află]: **Bran (Törtzburg, Törtsvár)**, castel la intrarea în pasul Branului, împreună cu așa-numiții colibași, valahi ce locuiesc răsfirat în munți, hrănindu-se aproape exclusiv din creșterea animalelor, 6.688 de locuitori. [...] În parte în jurul castelului, în parte mai adânc în munți locuiesc sus-pomeniții colibași, care se împart în cei de jos și cei de sus. Iar dintre aceștia, ultimii, de departe cei mai numeroși, sunt considerați ca străini din punct de vedere al tricesimei și al contumantei. În zona colibașilor de sus se află două peșteri (**Pyest[e]re**) minunate, una din ele fiind locuită mult timp de un călugăr grec [ortodox], care a fost și înmormântat acolo. În vale, la picioarele stâncii pe care e așezat castelul, se află oficiul tricesimei și al contumantei”¹⁵.

*

Observațiile lui Benigni von Mildenberg sunt confirmate, doi ani mai târziu, de către un martor ocular demn de toată încrederea, deși disprețuitor și

¹⁴ Lucas Joseph Marienburg, *Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen*, im Verlag bey Martin Hochmeister, Sibiu, 1813, vol. II, pp. 361, 364.

¹⁵ Joseph Heinrich Benigni von Mildenberg, *Handbuch der Statistik und Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen*, III. Heft, Geographie, M.H. Thierry's Buchhandlung, Sibiu, 1837, pp. 89-90.

superior față de caracterul primitiv al muntenilor întâlniți în drumul său. Călătorul englez John Paget ne-a lăsat, la 1839, în volumul II al descrierii călătoriei sale prin Ungaria și Transilvania, o altă mărturie privitoare la colibași¹⁶. Aceștia i-au părut a fi niște creaturi stranii, sălbatice, barbare. Britanicul îi considera provenind din coloniști sosiți din Țara Românească, aflați sub jurisdicția castelanului de la Bran, trăind ca și crescători de vite.

*„Locuitorii districtului, **extra terminos**, sunt un soi de creaturi ciudate și sălbatice, la origine coloniști din Muntenia, aflați cât de aproape posibil de o stare de barbarism. Se numesc colibași, de la **Kaliban**, sau colibele în care trăiesc, fiind supuși jurisdicției comandantului castelului de la Bran. Trăiesc mai cu seamă din păstoritul vitelor, întrucât acești munți cu văi le oferă provizii suportabile. Cu toate că ni s-a spus că s-au îndreptat mult în anii din urmă, și că au fost chiar adunați în sate, totuși conform aparențelor ei sunt abia cu ceva mai puțin sălbatici decât urșii și lupii, unicii lor vecini”¹⁷.*

Reticențele lui John Paget față de sălbăticia colibașilor suferă o adevărată lovitură către seară, la revenirea sa din excursia în Bucegi. Trecând pe lângă satele colibașilor, îl impresionează sunetul și melodia tulnicelor, o muzică încărcată de o poezie cu totul neașteptată:

„Când ne-am apropiat de satele rudimentare ale colibașilor, notele unei foarte simple melodii de munte ne-au fost aduse de briză, iar [notele] erau atât de blânde și de dulci auzului, că de-abia ne venea să credem într-o asemenea sălbatică vecinătate.

*- Ah! spuse **Herr von L.** [domnul L.], când a surprins sunetele, tinerii îndrăgostiți colibași nu au chef să piardă această seară frumoasă. Muzica pe care o auziți vine de la tunicile lor, și e o invitație adresată iubitelor să iasă să-i întâlnească în bine-cunoscutele [locuri de] **rendezvous**. Tulnicul e substitutul colibașului în locul **billets-doux** [bilețelelor de amor] și al servitoarelor care așteaptă.*

Când trecusem pe lângă acești sălbatici în cursul dimineții, puțin cugetasem că ei ar fi capabili de atâta poezie; dar există oare ceva ce nu reușește dragostea să transforme în poezie? Amicul nostru ne-a spus că tunicile seamănă cu cele folosite de țărani elvețieni, și le-a descris ca fiind niște tuburi lungi de lemn, confecționate chiar de ei, care produc sunete foarte aspre dacă le ascuți de aproape”¹⁸.

*

¹⁶ John Paget, esquire, *Hungary and Transylvania, with remarks on their condition, social, political, and economical*, vol. II, John Murray, London, 1839, pp. 447-448.

¹⁷ *Ibidem*, p. 449.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 459-460.

Nu putem omite descrierea făcută la 1845 de Auguste de Gérando, într-un tablou bucolic, colibașilor, pe care îi numește „*les Calibas*”, și pe care i-a întâlnit în zona montană la ieșirea din cetatea Branului:

„*Munții aceștia sunt locuiți de români care formează o populație aparte. Ei sunt în număr de cinci sau șase mii. Sunt numiți colibași din cauza colibelor pe care le-au clădit printre stânci. Ei duc o viață independentă și liberă prin excelență. Mari, puternici, curajoși, sunt remarcabili prin vigoarea și expresia fizionomiei lor. Își rad tâmplele și creștetul capului, și își lasă barba să crească. Arareori merg călare până la Brașov, căci nu coboară bucuroși la șes, unde nu se simt în largul lor. Îi vezi hoinărind prin munți, îmbrăcați în piele de oaie, și purtând o pușcă lungă în bandulieră*”¹⁹.

Este cea mai romantică înfățișare a colibașilor, aparținând tânărului baron Auguste de Gérando (1819-1849). Acesta ni-i prezintă pe românii colibași ca oameni liberi și mândri, locuitori ai munților înalți. Este primul și singurul autor care arată cum colibașii practicau oieritul transhumant, nu cel montan, referindu-se însă și la aptitudinile lor haiducești și războinice, la vitejia lor.

„*Colibașii au turme, din care se hrănesc și care constituie toată avuția lor. Spre toamnă ei intră cu turmele în Țara Românească și, din pășune în pășune, le mână până în Turcia*²⁰. *La Crăciun își lasă acolo oile, și se întorc acasă, ca să-și petreacă aici postul cu soțiile și copiii lor, care îi așteaptă în munți. Apoi revin în Turcia, iar primăvara aduc turmele înapoi. În afară de asta, după toate aparențele, colibașii sunt și vânători și contrabandiști. În timpul ultimului război dintre turci și ruși, un mare număr dintre ei a luptat, pe cheltuiala lor, împotriva soldaților lui Mahmud*²¹, *și se mai aud încă poveștile spuse cu multă emfază de cei reîntorși [din luptă]. Acești oameni sălbatici și îndrăzneți sunt capabili de cele mai gingașe sentimente. Se spune că spre seară, când în stână e liniște, ecoul munților repetă melodii dulci și languroase. E colibașul care-și cheamă, suflând din trâmbiță [!], iubita ce întârzie la întâlnire*”.

Interesante sunt referirile istorice, legate de strădaniile depuse de habsburgi pentru a-i transforma pe colibași în supuși utili statului. Gérando afirmă existența în munți a 11 cătune sau sate răsfirate, „*grupe*” de colibe ale colibașilor, cum le denumește el. La 1839, 8 cătune din cele 11 aparțineau încă Țării Românești; ulterior cele 8 cătune au fost integrate cordonului austriac de graniță. Indiferența

¹⁹ A. de Gérando, *La Transylvanie et ses habitants*, vol. II, Au comptoir des imprimeurs unis, Paris, 1850, pp. 100-101.

²⁰ În Dobrogea, care la jumătatea secolului al XIX-lea aparținea Imperiului Otoman.

²¹ A. de Gérando se referă la Mahmud al II-lea, care a condus Imperiul Otoman între 1808-1839, sultanul reformist care a inițiat *Tanzimat*-ul de nuanță franceză, ceea ce nu l-a împiedicat a rămâne un tradiționalist, având 20 de „soții” (cadâne, dintre care două au devenit „*Valide Sultan*”), 21 de fiice și 22 de fii. Războiul ruso-turc amintit este cel din 1829, în urma căruia Principatele Române au intrat sub protectoratul țarist.

colibașilor vizavi de demersurile statului mergea mână în mână cu libertatea unor oameni obișnuiți să trăiască după reguli proprii, într-un teritoriu accesibil doar lor, în creierii munților:

„Colibele colibașilor formează unsprezece grupe, din care opt se mai găseau încă, la 1839, în afara frontierei. Mai târziu ele au fost incluse în cordonul austriac. Colibașii au asistat la desfășurarea acelei operațiuni cu o indiferență totală, fiind siguri că munții lor vor rămâne ai lor, la fel ca și turmele lor, fără să se îngrijoreze deloc că împăratul și-a luat libertatea de a-i numi supușii săi. Se pare că se vor face eforturi de a se introduce obiceiuri mai blânde în sânul lor, însă eu cred că va fi dificil să-i faci să-și piardă gustul vieții independente, care are atâta farmec în ochii lor”²².

*

O mărturie germană din 1884, semnată de Rudolf Bergner, atesta prezența românilor colibași în munții dinspre Muntenia, coroborând numele lor cu locuințele lor precare din cauza insecurității vieții în vremurile de demult:

„În Evul Mediu, din cauza războaielor continue, a ciumei și a năvălirilor turcești, nimeni nu putea să aibă la graniță o casă cum se cade, construită din material solid, căci se putea aștepta oricând să-i fie prefăcută în cenușă. Chiar sub stăpânire austriacă, în munți se clădeau pentru grăniceri numai colibe provizorii. Colibașii, ca toți românii, sunt blajini și pașnici. Ei se ocupă cu agricultura și negoțul de vite și stau în contact strâns cu Muntenia”²³.

Ultima frază, referitoare la ocupațiile colibașilor, demonstrează că acești munteni coborâseră de la înălțime către șes, adoptând cultivarea pământului și comerțul, odată cu acestea transformându-se în oameni mai puțin feroși și sălbatici. De fapt, în cărțile sale dedicate locurilor și locuitorilor nu doar din Transilvania istorică, ci și din România²⁴, Rudolf Bergner (1860-1899) a înțeles să descrie, cu simpatie și toleranță, însușirile pozitive ale locuitorilor și frumusețea răpitoare a locurilor, bine-cunoscute autorului.

*

De mare importanță sunt însemnările lui Sextil Pușcariu despre *Brașovul de altădată*, în care lingvistul consemna existența colibașilor în satele brănene în ultimul deceniu al veacului al XIX-lea:

„Adevărata și vechea trecătoare în Muntenia, care te scoate la Câmpulung și Târgoviște, e la Bran. Ea urcă între Buceci [Bucegi] și Piatra Craiului, trecând prin mai multe sate ce împreună alcătuiesc plasa Branului, și ai căror locuitori –

²² A. de Gérando, *op. cit.*, vol. II, Paris, 1850, p. 101-102.

²³ Rudolf Bergner, *Siebenbürgen - Eine Darstellung des Landes und der Leute*, Leipzig, 1884.

²⁴ Idem, *In der Marmaros, ungarische Culturbilder*, 1885; idem, *Rumänien - Eine Darstellung des Landes und der Leute*, 1890.

colibașii – locuiesc în casele lor risipite pe coastele munților până la 1300 de metri. Așa înalt nu mai e alt sat în România”²⁵.

Este ultima mențiune care îi pomenește la modul prezent pe colibași, ca și contemporani ai filologului clujean, ducându-și traiul înainte de 1900. În același timp, Sextil Pușcariu ne oferă unica descriere românească a colibașilor.

În mod nefiresc, sursele românești tac în legătură cu acest subiect, iar izvoarele străine nu sunt nici ele extrem de generoase. Prevalează mărturiile de limbă germană, cum am văzut în: raportul militar al comandantului general al armatei transilvane O’Donnell (1771), relatarea notarului sas Michael Conrad von Heydendorff cel Bătrân (2 iunie 1773), jurnalul de drum al împăratului Iosif al II-lea (6 iunie 1773), știrea din gazeta din Hamburg (1787) și corespondența brașoveană redată de ziarul din Hanau (1802), lucrările științifice publicate de Lucas Joseph Marienburg (1813), Joseph Heinrich Benigni von Mildenberg (1837) și Rudolf Bergner (1884), la care am adăugat descrierile de călătorie efectuate de englezul John Paget (1839) și de francezul Auguste de Gérando (1845).

*

Informațiile parțiale, relevate de mărturiile prezentate în cele de mai sus, ne conduc la presupunerea următoare: colibașii nu sunt altceva decât ciobanii români din Carpații Meridionali situați pe teritoriul Principatului Munteniei, care, din câte cunoaștem, nu au constituit încă obiectul vreunei investigații istorice.

Concluziv, putem rezuma totuși câteva date certe. Intrând în aria de interes a puterii habsburgice, care de la debutul secolului al XVIII-lea a vădit dorința perpetuă nu numai de a stabili cât mai precis granița cu Țara Românească, ci și de a împinge hotarul transilvan cât mai mult posibil, înghițind bucăți de munte, cu păduri, pășuni și cu locuitorii lor cu tot, colibașii munteni au fost supuși programatic unui efort de enclavizare și includere în cadrele Marelui Principat al Transilvaniei, fie și în zona de contumnanță. Dacă la 1771-1773 aveau loc primele încercări austriece de grupare a colibașilor în așezări mai sistematizate, așa cum reiese din jurnalul imperial al lui Iosif al II-lea, abia după 1839 opt din cele unsprezece cătune ale colibașilor au putut fi incluse în cordonul graniței c.c., restul aparținând Munteniei, conform afirmațiilor lui Auguste de Gérando. Populația colibașilor cunoștea un număr semnificativ, apreciat la 4.500 de oameni (Lucas Joseph Marienburg, 1837), 6.688 (Joseph Benigni von Mildenberg, 1837) sau circa 5-6.000 (Gérando, 1845). Ei nu au putut deveni contribuabili utili ai statului imperial, fiind excluși de la plata dării tricesimei, dar în schimb supuși regimului carantinei din contumnanță. Acești *mocani* munteni au fost mai mult fără voia lor integrați cu timpul Imperiului Austriac, dar au rămas oameni liberi. Un singur caz cunoaștem

²⁵ Sextil Pușcariu, *Brașovul de altădată*, partea I, *Pe urmele trecutului*, Cluj, Editura Dacia, 1977.

până acum de colibași al căror statut a involuat spre pierderea libertății, exemplu care rezultă din relatarea notarului sas Heydendorff (1773), despre colibașii colonizați sau translocați cândva, pe la 1700, în interiorul Ardealului, la Ațel, mai întâi ca ciobani la stână, apoi mutați în sat și transformați în țărani. În ochii habsburgilor, colibașii (Kalibaschen) erau simbolul însuși al ciobanilor români de la munte, săraci dar liberi, sustrăgându-se vieții civilizate și reglementate de către statul imperial.

Bibliografie:

Hanauer Neue Europäische Zeitung, Hanau, nr. 52, joi, 1 aprilie 1802.

Politisches Journal nebst Anzeige von gelehrten und andern Sachen, Jahrgang 1787, erster Band, erstes Stück, Hamburg, Januar 1787, p. 56.

Joseph Heinrich BENIGNI von Mildeberg, *Handbuch der Statistik und Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen*, III. Heft, Geographie, M.H. Thierry's Buchhandlung, Sibiu, 1837.

Rudolf BERGNER, *In der Marmaros, ungarische Culturbilder*, 1885; idem, *Rumänien - Eine Darstellung des Landes und der Leute*, 1890.

IDEM, *Siebenbürgen - Eine Darstellung des Landes und der Leute*, Leipzig, 1884.

Mathias BERNATH, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, prefață de Pompiliu Teodor, traducere de Marionela Wolf, Cluj, Editura Dacia, 1994.

Ileana BOZAC, Teodor PAVEL, *Călătoria împăratului Iosif al II-lea în Transilvania la 1773. Die Reise des Kaiser Josephs II. durch Siebenbürgen im Jahre 1773*, Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, 2006.

A. de GÉRANDO, *La Transylvanie et ses habitants*, vol. II, Au comptoir des imprimeurs unis, Paris, 1850.

Birgitta Gabriela HANNOVER MOSER, *Siebenbürgen: Rund um Kronstadt, Schäßburg und Hermannstadt*, Trescher Verlag, Berlin, (ed. I 2011), (ed. III actualizată) 2015.

Gudrun-Liane ITTU, *Întâlnirile lui Michael von Heydendorff senior (1730-1821) cu suveranii habsburgi 1773, 1783, 1786 și 1817*, în „Brukenthal. Acta Musei”, nr. V/1, Sibiu, 2010.

Cosmin MANOLACHE, *Un vechi european*, în „Cultura“, Fundația Culturală Română, nr. 175 / 29 mai 2008,

online: <http://revistacultura.ro/cultura.php?articol=2680>.

Lucas Joseph MARIENBURG, *Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen*, im Verlag bey Martin Hochmeister, Sibiu, 1813, vol. II.

Michael Conrad von Heidendorf. Eine Selbstbiographie, editor Rudolf Theil, în „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde“, vol. 16, caiet II, Sibiu, 1881.

John PAGET, esquire, *Hungary and Transylvania, with remarks on their condition, social, political, and economical*, vol. II, John Murray, London, 1839.

Sextil PUȘCARIU, *Brașovul de altădată*, partea I, *Pe urmele trecutului*, Cluj, Editura Dacia, 1977.

Vasile TUTULA, *Organizarea militară a Principatului Transilvaniei în perioada 1691-1774*, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2003.

<https://translate.google.ro/translate?hl=en&sl=ro&u=http://dexonline.ro/&prev=search,„coliba“>.